

MAJETKOVÉ POMĚRY KNÍŽECÍHO RODU METTERNICH-WINNEBURG

PAVEL KOBLASA

Vývoj majetkové držby rodu v Čechách

Éra rodu Metternichů jako pozemkových vlastníků v Českém království začala během třicetileté války, kdy bratři Metternichové zakoupili v roce 1630 společně panství Kynžvart (Königswart) na Plzeňsku a panství Kynšperk (Königsberg) na Loketsku. V polovině 17. století tak Metternichové drželi na západě Čech Kynžvart s dvěma městečky a osmi vesnicemi, Ůbočí s dvěma vesnicemi a Kynšperk s jedním městečkem a šestnácti osadami. Zatímco Kynžvart získali z pobělohorských konfiskací, Kynšperk koupili za 50.000 zlatých coby městský statek. Město vlastnilo panství od roku 1603, kdy ho zakoupilo od Nostitzů. Kynšperkské panství zůstalo v držení rodu až do roku 1726, kdy bylo postoupeno Waterfordům. Panství bylo značně zanedbané a vázly na něm dluhy. V odhadu zhotoveném při prodeji se konstatuje: „Zámek Kynšperk jest docela pustý a zašlý a odhaduje se jen pro sklep pod ním se nacházející a prostranné místo kolem něho.“¹ Na panství se nacházel mimo jiné pivovar, sedm dvorů, dva ovčiny, cihelna, několik mlýnů, pil, valch a hospod. Nescházely ani menší rybníky. Největší plochu z panských pozemků zabíraly lesy (614 ha).² Kromě Kynšperka vlastnili Metternichové i některé další drobné statky v oblasti Loketska. Nakonec však toto zboží postupně rozprodali a místo toho se zaměřili na rozšiřování kynžvartského panství.

V jiných krajích Čech byla metternichovská držba spíše provizorního rázu. Roku 1721 získal Emerich Karel hrabě Metternich panství Smilkov ve Vltavském kraji, ale již o tři roky později ho prodal Peceliovii z Adlersheimu.³ Arnošt Antonín hrabě Metternich koupil roku 1718 Horní Cerekev a Novou Bukovou v Bechyňském kraji, ale již dva roky poté přešly kvůli sňatku Eleonory Kristiny hraběnky Metternichové na hrabata Regaly.⁴ Vedle Horní Cerekve a Nové Bukové ve stejném období držel rod nakrátko i spojené panství Herálec-Humpolec na Čáslavsku s osmi dvory a statek Ůsobí (Pollerskirchen) se třemi dvory v témže kraji. I tato tři dominia přešla na Eleonoru Kristinu hraběnkou Metternichovou, a tudíž posléze na hraběcí rod Regalů.⁵

Členové rodiny Metternichů zprvu v Českém království trvaleji nepobývali a řídili svá panství a své statky z porýnské oblasti, kde se nacházela ústřední administrace ve městě Koblenzi. Až když kvůli francouzské revoluci a napoleonským válkám přišli o majetek v Porýní, přesunulo se těžiště jejich zájmu do habsburských dědičných zemí. Posledním důležitým počinem, co se nakupování držav v Čechách týče, byla roku 1827 uskutečněná

¹ Sedláček, August: Hrad, zámky a tvrze království Českého, XIII. Praha 1905, s. 184.

² Burdová, Pavla – Culková, Dagmar – Čánová, Eliška – Lišková, Marie – Rajtoral, František: Tereziánský katastr český, III. Praha 1970, s. 312.

³ Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV. Praha 1985, s. 309.

⁴ Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, V. Praha 1986, s. 76.

⁵ Národní archiv (NA), Rodinný archiv Metternich – starý archiv (RAM-A), st. inv. č. 3156.

koupě bývalého cisterciáckého panství Plasy (Plass). Plasy se staly největším dominiem, které Metternichové v Českém království vlastnili. Například v šedesátých letech 19. století patřily k českému majetku Richarda knížete Metternicha panství Kynžvart (5666 ha), Plasy (13287 ha) a statky Ůbočí-Podlesí (255 ha) a Milíkov (634 ha).⁶ O deset později držel kníže Kynžvart (6651 ha, z toho 5270 ha lesů) a Plasy (13387 ha, z toho 9712 ha lesů). V letech osmdesátých obsadil kníže Richard 16. místo mezi českými šlechtickými velkostatkáři.

Jak již bylo výše uvedeno, původně byly české državy řízeny centrálně z německého Koblenze. V druhé polovině 19. století ústřední ředitelství statků působilo ve Vídni. V následujících letech měnila ústřední správa jak své sídlo, tak svůj název. Víme, že roku 1900 ústřední orgán českých panství našel útočiště na Kynžvartu, posléze v Plasích, ve Vídni, pak zase na Kynžvartu.⁷ Když sídlilo ústřední ředitelství v Plasích, sestávalo ze čtyř zaměstnanců. V čele stál ústřední ředitel August rytíř von Hauer, jemuž dále byli k dispozici inspektor Michael Popper, revident Adolf Domín a kancelista Václav Lukeš.⁸ Ústřední správě podléhal i Johannisberg v Německu, ale obecně se těšil díky své vzdálenosti větší autonomii. Součástí centrálního orgánu byl rovněž penzijní ústav a patronátní úřad. Poslední Metternichové věnující se diplomacii a značnou část roku trávící ve Vídni přenechávali hlavní rozhodování v mnoha otázkách svému úřednictvu. Význačného postavení dosáhl pak Viktor Thanhofer, sekretář ústřední správy v letech 1929–1945. V roce 1920 se ústřední správa nazývala „Ústřední ředitelství panství“, o čtyři roky později „Metternich-Winneburgské ústřední ředitelství“.⁹ Ve třicátých letech se ustálil název ústřední správy na „Ústřední administrace statků knížete Metternich-Winneburga“.

Po zániku Rakousko-uherské říše a vzniku samostatného Československa nastaly pro knížata Metternichy další tíživé změny v jejich hospodaření. Od 18. listopadu 1916 byl na základě odevzdací listiny majitelem všech rodových držav, tj. Kynžvartu, Plas a Johannisbergu, kníže Klement. Metternichové byli již v 19. století značně zadluženi. Například k roku 1835 představovala pasiva na majetku 500.000 zlatých konvenční měny. V roce 1899 vážla na fideikomisním panství Kynžvart hypotéka ve výši 800.000 zlatých, kterou se podařilo uspokojivě vyřešit (i odprodejem majetku) až v září 1913.¹⁰ Tehdy také skončil nucený šestiletý dohled nad fideikomisním rodovým jměním. Během první světové války Metternichové přispívali jako většina movitých rakouských občanů na válečné půjčky státu. Například na sedmou v pořadí upsali 100.000 rakouských korun. Po republikánském převratu následovaly události, které jejich celkové zadlužení dále prohlubovaly. Předně nesměli s ohledem na nový zákon o obstarání velkostatků volně nakládat se svým majetkem. Vzápětí museli uhradit tzv. dávku z majetku a z přírůstku na majetku. V případě Metternichů požadoval nový stát zaplatit 18.293.271 korun, posléze se částka o třetinu snížila, ale i tak šlo o ohromnou sumu, kterou knížecí rod v žádném případě nedisponoval.¹¹ Vše bylo nutné řešit další dlouhodobou půjčkou. V roce 1923 začal stát zastoupený státním pozemkovým úřadem s realizací pozemkové reformy na metternichovských panstvích. Před zahájením reformy činila celková výměra českých panství 19929 ha. Když kníže Klement dne 13. května 1930 v Mnichově zemřel, v záboru stále

⁶ Jonák, Eberhard: Der land- und lehentäfliche Grundbesitz im Königreiche Böhmen. Prag 1865.

⁷ Státní oblastní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech, III. Praha 1976, s. 151.

⁸ Tittel, Ignaz: Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen. Prag 1906, s. 374.

⁹ Národní archiv, Svaz československých velkostatkářů, sg. IV-1, Korespondence Svazu československých velkostatkářů se členy – Klement Metternich-Winneburg, 1920–1938, kart. 146.

¹⁰ NA, Fideikomisní spisy (Fdk), sign. VII E 15, Fideikomis knížat Metternichů – spisy, 1911–1921, kart. 234.

¹¹ NA, Fdk, sg. VII E 15, Fideikomis knížat Metternichů – spisy, 1921–1940, kart. 235.

zůstávalo 15384 ha půdy a pozůstalost byla zatížena břemenem ve výši 37,5 milionů korun. Dne 2. června 1931 státní pozemkový úřad rozhodl nakonec ponechat novému majiteli, teprve čtrnáctiletému knížeti Pavlu Alfonsovi, úhrnem 12071 ha a až do roku 1955 zabral pro svůj užitek dalších 1200 ha metternichovských pozemků.¹² Náhrady za odebraný majetek představovaly jenom zlomek odhadní ceny.

Metternichové i přes tyto zásahy do hospodaření byli postupně schopni hospodařit s přebytkem, o čemž svědčí následující údaje o čistém zisku z ponechaného majetku, tj. ze zmenšených panství Kynžvart a Plasy: 1924 – 3 173 937 Kč, 1925 – 1 267 206 Kč, 1926 – 2 608 357 Kč, 1927 – 4 276 940 Kč, 1928 – 6 062 065 Kč, 1929 – 3 611 407 Kč, 1930 – 761 079 Kč.¹³ Další hospodářské potíže přinesla pochopitelně druhá světová válka a národně-socialistický systém řízeného hospodářství a povinných odvodů a dávek. Metternichům zabavil zbylý majetek československý stát na základě tzv. Benešových dekretů v roce 1945, konkrétně na základě normy číslo 12/1945 Sb. známé jako „Dekret presidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa“. Nadále jim zůstalo pouze panství Johannisberg v Německu, kde našli obživu i někteří knížecí zaměstnanci z Čech. Kníže Pavel a jeho žena Tatjana prchli ze země za dramatických okolností. Před koncem války se zdržovali na Kynžvartu, přičemž nejprve museli hostit německé vojáky, následně americké. S několika nejnужnějšími věcmi a pod ochranou válečných zajatců francouzské národnosti uprchli z Čech na žebříňáku přes bavorskou hranici. Kněžna o posledních chvílích strávených na jejich oblíbeném sídle napsala ve svých pamětech: „*Dříve než jsme opustili pokoje, ustlali jsme pečlivě naši velkou postel. Nechtěli jsme být první, kteří budou pustošit Kynžvart. S tím ať začnou jiní. My ne!*“¹⁴

Stručné dějiny fideikomisního panství Kynžvart

Panství Kynžvart, ležící od roku 1791 na území Loketského kraje, bylo spolu s Kynšperkem nejstarší metternichovskou državou v Českém království. Toto dominium patřilo od roku 1547, kdy bylo zabaveno Kašparu Pluhovi z Rabštejna za účast na nezdařeném protihabsburském povstání, královské komoře. Ta jej brzy zastavila, nejprve Švamberkům, posléze Zedtwitzům. Účast posledně jmenovaných zástavních pánů na povstání protestantských stavů umožnila panovníkovi všechny zedtwitzovské statky zabavit a zástavu Kynžvartu v roce 1621 bez náhrady zrušit. Tehdy bylo kynžvartské panství odhadnuto na 35.536 kop grošů. V roce 1622 získal do zástavy prozatímně na jeden rok za 40.000 kop grošů Kynžvart Jan Reichart svobodný pán z Metternichu. Roku 1629 nařídil císař panství prodat a dne 10. dubna 1630 ho se vším příslušenstvím království komisaři prodali bratřím Janu Reichartovi, Karlovi, Emerichovi, Vilémovi a Lotharovi svobodným pánům z Metternichu za 66.114 zlatých rýnských.¹⁵ Zdejší hrad zůstával po léta opuštěn, bývalá vrchnost užívala spíše panské sídlo ve městě a Metternichové raději setrvali nadále v Porýní. Během třicetileté války panství sužovaly pobyty švédských i císařských vojáků, v roce 1648 vojáci vypálili i hrad. Nový barokní zámek nechal v Kynžvartu vystavět až hrabě Filip Emerich mezi lety 1681–1691.

Když skončila ničivá třicetiletá válka, patřil administrativně Kynžvart tehdy ještě k Plzeňskému kraji. Na panství byla dvě městečka (Kynžvart, Dolní Žandov), osm vesnic (Sta-

¹² NA, Státní pozemkový úřad, sg. I D, Generální dohody s vlastníky velkostatků o řešení pozemkové reformy – Klement Metternich-Winneburg (Kynžvart-Plasy), kart. 3597.

¹³ NA, Fdk, sg. VII E 15, Fideikomís knížat Metternichů – spisy, 1921–1940, kart. 235.

¹⁴ Metternichová, Tatiana: Svědectví o neobyčejném životě. Praha 1992, s. 327.

¹⁵ Sedláček, August: Hradý, zámky a tvrze království Českého, XIII. Praha 1905, s. 59.

rá Voda, Vysoká, Horní Žandov, Nové Mohelno, Brtná, Velká a Malá Hledsebe a Tři Seke-ry), 3647 strychů obdělávaných rolí. Například přímo v Kynžvartu hospodařilo 71 sedláků a chalupníků, v Dolním Žandově se uvádí 54 usedlých, z toho tři pohořelí. Metternichové v tehdejší Plzeňském kraji vlastnili ještě statek Úbočí, kde se nalézaly dvě vsi s 24 hospodáři a 384 strychů rolí.¹⁶ Po určitém ustálení hospodářských poměrů bychom koncem 17. století našli na panství vedle zámku s hospodářským zázemím těž pivovar, vinopalnu, čtyři poplužní dvory (Schlosshof, Lehenhof, Haslhof, Kieslhof), dva ovčiny a devatenáct menších rybníků. Již z této doby pocházejí prvotní soupisy důležitých archiválií, které uchovávali úředníci na zámku. Jejich počet činil 376 listin, knih a spisů nepočítaje v to dokumenty umístěné v kanceláři v tzv. zelené skříni, která měla třináct oddělení.¹⁷ V tomto období byl Kynžvart již panstvím fideikomisním neboli svěrenským, což znamenalo, že toto zboží nebylo možné nikterak dělit ani volně prodat. Rodový fideikomis vznikl dne 11. listopadu 1696 na základě závěti tehdejšího majitele Filipa Emericha hraběte Metternicha.¹⁸ Císař Leopold I. toto ustanovení potvrdil o rok později. V roce 1705 připojili Metternichové k panství menší statky Úbočí a Podlesí, které koupili od Leopolda von Milloch.

Podle tereziánského katastru představovala kolem poloviny 18. století výměra panských pozemků 250 ha polí, 231 ha pastvin, 139 ha luk a 1034 ha lesa. Vrchnost hospodařila na pěti dvorech, držela rybníky na 126 kop násady, na panství fungovalo osmnáct mlýnů a deset pil na zpracování dřeva. Ve zdejší pivovaru se ročně vyrobilo 843 sudů pěnivého moku, který nacházel především odbyt v panské hospodě a na radnici v Kynžvartu. Na kynžvartském panství žilo tou dobou celkem 1300 metternichovských poddaných.¹⁹ V roce 1790 za vlády Františka Jiřího hraběte Metternicha byl zakoupen od náboženského fondu ještě statek Milíkov, bývalý majetek chebských jezuitů.

V první polovině 19. století stanovili úředníci hodnotu panství na 477.279 zlatých 5 krejcarů. Ke Kynžvartu příslušela dvě městečka a devatenáct vesnic. Konkrétně se jednalo o městys Kynžvart (Königswart) a Dolní Žandov (Unter-Sandau) a vsi Stará Voda (Atlwasser), Valy (Schanz), Sekerské Chalupy (Hackenhäuser), Horní Žandov (Ober-Sandau), Úbočí (Amonsgrün), Podlesí (Markusgrün), Brtná (Zeidelwaid), Vysoká (Mayersgrün), Háj (Grafengrün), Klimentov (Klemensdorf), Velká Hledsebe (Gross-Siehdichfür), Malá Hledsebe (Klein-Siehdichfür), Nový Metternich (Neu-Metternich), Nové Mohelno (Neu-Mugl), Lipová (Lindhau), Milíkov (Miltigau), Těšov (Teschau), Mokřina (Krottensee) a Smrkovec (Schönficht). Fideikomisní panství Kynžvart s přivtělenými statky Úbočím a Milíkovem zahrnovalo výměru 6371 ha. K polnímu hospodářství patřily dvory Schlosshof, Haselhof, Kieselhof, Kotzauer Hof, Lehnhof, Amonsgrüner Hof, Miltigau. Ve dvou ovčinech chovala vrchnost 2303 ovcí. Lesy se dělily na šest polesí, z nichž nejrozlehlejší byl Tillnerrevier (1780 ha), rozdělený v roce 1824 na revíry Vysoká a Nové Mohelno. Obora s vysokou a daňky se nalézala v polesí Šance, později Valy. K panství patřil i vápencový lom u Háje, sklárna Viktorsthal u Háje založená roku 1826 a granitový lom u Žandova. Důležitá pro provoz panství byla rovněž existence třech studených léčivých pramenů s názvy Marien-Quelle, Eleonoren-Quelle a Bade-Quelle. O chudé poddané bylo postaráno od roku 1825 v chudinském ústavu. Ve městě Kynžvartu tehdy stálo 209 domů, v nichž žilo 1669 obyvatel. Na zámku a v jeho bezprostřední blízkosti stálo dalších devět stavení (byty vrchního, důchodního, lesmistra, dvůr, pivovar, lihovar, hostinec, mlýn

¹⁶ Doskočil, Karel: Berní rula 2. Popis Čech roku 1654, I. Praha 1953, s. 424 et 431.

¹⁷ NA, Fdk, sg. VII E 15, Inventář panství Kynžvart, 1698, kart. 903.

¹⁸ NA, Fdk, sg. VII E 15, Fideikomis knížat Metternichů – rapulář, 1898–1926, kart. 226.

¹⁹ Burdová, Pavla – Culková, Dagmar – Čáňová, Eliška – Lišková, Marie – Rajtoral, František: Tereziánský katastr český, III. Praha 1970, s. 334.

s pilou) a žilo tady 52 osob. Knížecí zámek charakterizoval jeden z návštěvníků takto: „Zámek ožívá každé léto, kdy je obýván po nějaký čas knížecím majitelem. Skvostné a vkusné zařízení, vynikající umělecká díla, která zdobí sály a pokoje, svého druhu ojedinelá domácí kaple a vědecké sbírky řadí spolu s krásným anglickým parkem tento zámek k nejpřitažlivějším budům v okolí blízkých Mariánských Lázní, odkud konají sem výlety četní lázeňští hosté a kde je s největší svobodou dovolen přístup každému návštěvníku ...“²⁰ Kynžvartský zámek získal současnou klasicistní podobu v letech 1820-1839 podle návrhu architekta Pietra Nobileho. Nejslavnější éru beze sporu zažil v době Klementa Václava knížete Metternicha, rakouského státního kancléře, který správu panství převzal od svého otce Františka Jiřího již roku 1809. Na Kynžvart zajížděly významné osobnosti z panovnických rodin, z oblasti kultury, literatury a vědy. Například v roce 1835 sem zavítal na hon ruský velkokníže Michal a saský vévoda Fridrich August, roku 1847 pak arcivévodové František Josef (pozdější rakouský císař), Maxmilian (pozdější mexický císař) a Karel Ludvík.²¹ Kancléř zde zároveň vybudoval úctyhodnou knihovnu o 37000 svazcích, jejíž základ tvořila knihovna trevírského arcibiskupa Lothara z Metternichu, dále knihovny dovezené sem z Plas, Johannisbergu, Ochsenhausenu a Vídně.

Revoluční rok 1848 přinesl v celé monarchii zánik feudalismu. Kynžvartské panství tedy přestalo být správní a soudní jednotkou, nadále setrvalo pouze jako hospodářský celek. Kynžvartskému panství se nevyhnula ani prusko-rakouská válka. Koncem srpna 1866 se přímo na zámku ubytovalo na čtyři dny 22 pruských vojáků se 13 koňmi pod vedením poručíka von Schulze.²² Nutno ale říci, že žádné výraznější škody jejich pobyt nezapříčinil, pouze bylo nutno je několik dní hostit. Žádná krádež nebo poničení vybavení zaznamenaná nejsou.

Zajímavý popis místa se nám dochoval z konce 19. století: „Ještě níže nežli město leží asi dvacet minut dále k jihu nový nyníjší zámek Kynžvartský, jehož dnešní úprava roku 1832. byla dokončena. Záležíť pak budova tato, prostřed pěkného parku položená, z hlavního a dvou postranních, železným plotem spojených křídel. Uprostřed dvora tak utvořeného stojí krásná kašna. Za podívanou stojí v zámku kaple, museum a knihovna. Kaple, v přízemí pravého křídla, je zbudována v slohu jonickém a chová oltář darovaný papežem Řehořem XVI., který z mramorových zbytků římské basiliky sv.-Pavelské roku 1823 vyhořelé jest sestrojen. Museum v prvním patře téhož křídla má sbírky přírodnin, starožitností, mincí a všeelijakých kuriosit. Mnoho těchto věcí přišlo sem Karlem Husem, bývalým katem Chebským a horlivým sběratelem, jemuž kníže Metternich roku 1823. sbírku jeho za doživotní služné kustodské 300 zlatých odkoupil. Bibliotéka chová vzácnou kolekci mědirytin.“²³

Počátkem 20. století obnášelo fideikomisní panství Kynžvart s přivtělenými statky Ůbočím, Podlesím a Milíkovem 6821 ha pozemků, z toho připadalo 692 ha na pole, 436 ha na louky, 91 ha na pastviny a 5500 ha na lesy. V režii se hospodařilo ve dvou dvorech (Schlosshof – 136 ha a Lehnhof – 125 ha), ostatní čtyři byly v dlouhodobém nájmu. Lesní hospodářství zahrnovalo osm revírů. Z průmyslových podniků lze jmenovat pouze dvě cihelny a lázeňský ústav. Na panství Klement kníže Metternich-Winneburg zaměstnával 24 úředníků, z nichž třináct se staralo o lesnictví. V čele kynžvartského panství stál Jan Holubář, představený lesního úřadu a ředitelství panství, současně patronátní komisař.²⁴

²⁰ Sommer, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen, XV. Prag 1847, s. 275.

²¹ NA, RAM-A, sign. F b 6 VI 36, kart. 142.

²² NA, Válečná odškodňovací komise, Okres Kynžvart – přehledné výkazy válečných škod obcí soudního okresu Kynžvart, 1866, kart. 74.

²³ Bernau, Friedrich: Čechy, X. Praha 1896, s. 54.

²⁴ Tittel, Ignaz: Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen. Prag 1906, s. 376.

Změna samozřejmě nastala po vzniku Republiky Československé, kdy byla na velkostatku Kynžvart v roce 1927 zahájena hlavní etapa pozemkové reformy. Podrobeno jí bylo 6912 ha půdy. Nuceně odprodány byly dvory Haselhof, Kozovský a Manský. V rámci drobného přidělu stát rozparceloval 2932 ha půdy, o 270 ha se podělili noví majitelé tzv. zbytkových statků. Šlechtickému vlastníkovi nakonec zůstalo 3715 ha, Zámecký dvůr, cihelna v Lipové, pila v Dolním Žandově a lázně na Kynžvartu. Celkem v nezmenšeném stavu se zachovalo lesní hospodářství.²⁵

Stručné dějiny alodiálního panství Plasy

V letech 1146–1785 patřilo panství Plasy ležící v Plzeňském kraji do majetku cisterciáckého řádu. Když byl plaský klášter na základě císařského rozhodnutí zrušen, přešly Plasy do vlastnictví náboženského fondu spravovaného státem. Tento stav vydržel až do roku 1825, kdy byla vyhlášena veřejná dražba na celé dominium. Při licitaci uspěl Klement Václav kníže Metternich a dne 4. července 1827 se stal po zaplacení kupní částky 1.100.050 zlatých konvenční měny novým držitelem Plas. K panství příslušelo město Kralovice a městys Kozojedy, dále pak vsi Plasy, Nebřeziny, Babina, Šebnice, Horní Hradiště, Mladotice, Remešín, Ondřejov, Trojerovice, Kopidlo, Hadačka, Potvorov, Bilov, Sedlec, Bukovina, Hradištko, Mariánský Týnec, Dřevce, Hodina, Buček, Lednice, Výrov, Kočín, Dolní Hradiště, Borek, Zbohy, Rakolusky, Černíkovice, Všehrdy, Prodeslad, Obora, Kaznějov, Rybnice, Lomnička, Loza, Dolní a Horní Bělá, Hubenov, Hůrky, Horní a Německá (dnes Česká) Bříza, Hromice, Žichlice, Chotina, Jarov, Dobříč, Koryto, Brázsko, Robčice, Kaceřov, Planá, Nynice, Kostelec, Nadryby. Za velmi významné se pokládalo lesní hospodářství, lesy se členily na třináct polesí a z celkové plochy panské půdy 12999 ha zabíraly 8745 ha. Zde je třeba rovněž vzpomenout na vynikající práci lesnického odborníka, knížecího lesmistra Johanna Nussbaumera.²⁶ Plaská vrchnost držela patnáct dvorů, z toho pět v režii, třináct ovčínů, pivovar na 34 sudů (pivo odebíralo 46 hospod), vinopalnu, mlýn s pilou, flusárnu, dvě cihelny, dva masné krámy, padesát rybníků. Příjmy jí plynuly zejména z těžby dřeva, hornictví, kamenolomů, pronájmů dvorů, gruntovních činží a dalších poddanských platů. Panství pečovalo v rámci svých patronátních povinností také o dvanáct kostelů, osm far a deset škol.²⁷ Před zánikem feudálního zřízení chovali Metternichové na svých dvorech 15 koní, 187 krav a 3792 ovcí. Zrušení dosavadního řádu přineslo další změny. Poddaní se podle příslušného zákona museli ze svých dosavadních povinností (robota, platy) vykoupit. Celkem odvedli hospodáři do vrchnostenské pokladny coby výkup 1.112 zlatých 25 krejcarů, coby mírnou náhradu 191.099 zlatých 20 krejcarů.²⁸ Ti nejméně majetní byli pochopitelně od placení osvobozeni.

Kníže začal záhy po nabytí Plas s rozsáhlým železářským podnikáním, kde se daly efektivně využít vlastní dříví, ložisko uhlí v Kaznějově a levná pracovní síla. V letech 1827–1829 vyrostla severozápadně od Plasů železárna nazvaná Huť sv. Klementa, později Viktorova huť. O dvacet let později zaměstnávala 366 lidí, z toho 124 horníků, 26 hutních dělníků, 75 slévačů, 45 kovářů, 46 zámečníků a 32 uhlířů. Roku 1854 byla železárna ještě rozšířena, v roce 1865 moderně zařízení strojovna. Knížecí podnik proslul především výrobou dekorativních a uměleckých předmětů. Později ovšem nastaly existenční potíže

²⁵ Voženílek, Jan: Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země česká a Moravsko-slezská. Praha 1930, s. 38.

²⁶ Sommer, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen, VI. Prag 1838, s. 311.

²⁷ NA, RAM-A, sign. F c 6 X 18, kart. 143.

²⁸ NA, Zemská vyvazovací komise, sign. AK 6144, kart. 1055; sign. EK 1035, kart. 1761.

a hut nemohla vzhledem ke své odlehlosti konkurovat jiným podobným zařízením. Roku 1872 ji správa panství pronajala a o tři roky definitivně uzavřela.²⁹

Plaské panství se co do velikosti řadilo v Čechách na 13. příčku. Před ním se umístily jen Krumlov, Křivoklát, Třeboň, Dobříš, Vimperk, Zbiroh, Frydlant, Hluboká, Nové Hradky, Chlumeck (nad Cidlinou), Jilemnice a Tachov.³⁰ Na sklonku existence Rakousko-uherské říše patřilo k alodiálnímu panství Plasy s přivtělenými statky Kaceřovem, Krašovem a Bělou 13031 ha pozemků, z toho 2378 ha polí a 9602 ha lesů. Majitel vlastnil 15 dvorů – Plasy, Loman, Mlác, Sechutice, Olšany, Hubenov, Býkov, Třemošnice, Kralovice, Rohy, Lednice, Kaceřov, Tlucná, Vertba, Bělá, z nichž na osmi hospodařili přímo knížecí zaměstnanci, ostatní se nalézaly v dlouhodobém pachtu. Lesy se dělily na revíry Plasy, Mlác, Olšany, Hubenov, Krašov, Čecín (s 1153 hektary největší na panství), Doubrava, Chotiná, Býkov, Kamenice, Krašovice, Loman a Hůrky. Z průmyslových podniků lze uvést pivovar, lihovar, pilu a mlýn, kaolinku a barvírnu. Na chod dominia dohlíželo 34 knížecích úředníků, v čele stálo ředitelství spolu s lesním úřadem.³¹ Obojí sídlilo v Plasích na zámku a v bývalém konventu, kde byly i byty úředníků. Domovem rodu Metternichů bylo přirozeně především hlavní město Vídeň. Léto a podzim většinou rodina trávila na Johannsbergu v Porýní nebo na zámku Kynžvart. Plasy obývali jen občas, i když zde měl v pozdějších letech majitel úřední trvalé bydliště. Knížecí objekty výrazně poškodily dva zhoubné požáry – roku 1894 a 1912.³² Plasy tehdy charakterizoval soudobý návštěvník slovy: „Pestrý koberec bujných lučin provází pravý břeh Střely, svahy údolí na jihovýchodě a západě pokrývají svěží lesy, svahy na ostatních stranách osázeny jsou ovocným stromovím, a skoro uprostřed rozkošného tohoto údolí rozkládají se neveliké, ale historicky památné Plasy s imponantními budovami svými. Nejmocněji působí Plasy od jihu, malebný pohled, jenž se nám tu do údolí otvírá, okouzluje nás tou měrou, že se ani odtrhnouti nemůžeme.“³³

Po státním převratu a vytvoření československého státu se pochopitelně i Plas coby velkého majetkového celku dotkla pozemková reforma. Hlavní etapa se uskutečnila v letech 1923–1926 pod vedením V. Brabce, jednání o přejímací ceně nebyla z větší části uzavřena ještě ve třicátých letech 20. století. K roku 1930 vlastnili Metternichové na panství celkem 85 nemovitostí (podniky, myslivny a hájovny, památky, dvory, dělnické domky).³⁴ Před zahájením reformy k Plasům příslušelo 13017 ha půdy, roku 1931 zatím zbývalo 10348 ha, z toho však v záboru celkem 9819 ha. Kníže stále živil 34 úředníků a 57 zřízcenců. Výsledkem byl následující stav. Pět dvorů bylo zcela rozděleno (2866 ha), šest přiděleno novým nabyvatelům (594 ha), tři zůstaly v záboru, pouze jeden stát ponechal majiteli. Kníže Metternich si směl ponechat také průmyslová zařízení a většinu památek (zámek, konvent, hrobka a archiv v Plasích, zřícenina hradu Krašova, klášter a kostel v Mariánském Týnci), což ovšem představovalo značné výdaje.³⁵ Poslední soukromý vlastník zmenšeného panství, Pavel kníže Metternich-Winneburg, přišel o Plasy stejně jako o Kynžvart na základě tzv. Benešových dekretů.

²⁹ Hučka, Jan: K historii Metternichovy železárny v Plasích. In: Metternich a jeho doba. Sborník příspěvků z konference uskutečněné v Plzni ve dnech 23. a 24. dubna 2009. Plzeň 2009, s. 85.

³⁰ Prochazka, Johann F.: Böhmens landtäflicher Grundbesitz. Prag 1886.

³¹ Tittel, Ignaz: Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen. Prag 1906, s. 374.

³² Hradky, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV. Praha 1985, s. 124 et 260.

³³ Čechy, IX. Praha 1897, s. 141.

³⁴ NA, Fdk, sign. VII E 15, Inventurní odhady fideikomisního jmění na panství Kynžvart a Plasy – budovy a průmyslové podniky, 1930, ka. 907.

³⁵ Lustig, Rudolf – Světnička, František: Schematismus des Grossgrundbesitzes in Böhmen. Prag 1933, s. 512.

O majetku Metternichů na Moravě a ve Slezsku

Na území Moravského markrabství se omezovala držba Metternichů především na panství Kojetín (Kojetein) s připojeným statkem Víceměřice, panství Vřesovice a lenní statek Kovalovice. Všechny tři enklávy se nacházely na území bývalého Olomouckého kraje. Alodiální panství Kojetín zdědila v roce 1794 po své matce Eleonora hraběnka Kounicová provdaná Metternichová. Úředně se Kojetína nová majitelka ujala až dne 17. července 1798. Metternichové přikoupili od Thaddäuse Schuberta, soukenického mistra, roku 1819 sousední manský statek Kovalovice (100 ha) v ceně 152.000 zlatých, který pozbyl veškeré dosavadní samostatnosti. Po Eleonoře zdědil (1825) Kojetín spojený s Kovalovicemi syn Viktor. Tehdy panství zahrnovalo výměru 826 hektarů, žilo zde 3583 katolíků a 519 židů. K panství příslušelo město Kojetín, kde sídlil vrchní, důchodní a obroční, dále vesnice Němčice, Hruška, Měrovice, Popůvky, Stříbrnice, Víceměřice, Poličky, Kovalovice a část městyse Dědice ležícím v Brněnském kraji. Vrchnost chovala 12 koní, 75 krav a 1681 ovcí. K dispozici měla zámky ve Víceměřicích a Kovalovicích, tři hospodářské dvory, dva pivovary, dvě vinopalny, dva hostince a dva mlýny, tři polesí.³⁶ Když Viktor kníže Metternich zemřel, dědictví převzala sestra Leontina provdaná za Mórice hraběte Sándora. V Kojetíně nadále setrval vrchní úřad, později inspektorát podléhající ústřední kanceláři ve Vídni, v letech 1835-1843 vrchnímu řediteli v uherské Bajně, pak spojené metternich-sándorské kanceláři ve Vídni. V roce 1868 se z Kojetína stalo svěřenské panství.³⁷ Před zánikem Rakousko-uherské říše zahrnovalo panství Kojetín s Víceměřicemi a Kovalovicemi 978 ha veškeré půdy. Patřily k němu tři dvory (Kojetín, Víceměřice, Kovalovice) a jedno polesí, průmyslová zařízení se zde žádná nenacházela.³⁸ V roce 1924 přešlo panství do majetku Žofie kněžny Ottingen-Spielberg, dcery Pavliny kněžny Metternich-Sándor. Za její éry byla provedena pozemková reforma, po níž zůstalo 517 ha půdy a jeden dvůr.³⁹

Alodiální panství Vřesovice (též Břesovice) příslušelo do roku 1784 k majetku premonstrátského kláštera Hradisko. Po zrušení kláštera ho spravoval náboženský fond a v roce 1825 ho koupil ve veřejné dražbě s vesnicemi Vřesovice, Bedihošť, Hradčany, Obědkovice, Pivín, Skalka a Václavice Klement Václav kníže Metternich. Ihned byl zrušen zdejší vrchní úřad a panství spravovali kojetínští úředníci. Metternichové chtěli panství zcela spojit s Kojetínem, ale tomu zamezil olomoucký krajský úřad. Vřesovice tedy zůstaly samostatným panstvím podléhajícím jednak vrchnímu správci v Kojetíně, ve vyšší instanci vídeňské ústřední kanceláři. Vřesovické panství představovalo 522 ha pozemků, zámek, pivovar, vinopalna, hostinec, mlýn a břidlicový lom. Žilo tady 2780 poddaných.⁴⁰ Panství zdědil v roce 1859 kníže Richard, jenž postupně prodal všechny nemovitosti. Nakonec zůstal jenom dvůr, který byl po více pokusech v roce 1873 prodán Bruno Vojáčkovi z Prostějova.⁴¹

³⁶ Wolny, Gregor: Die Markgrafschaft Mähren, V. Brünn 1846, s. 492.

³⁷ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc; Kallerová, Milena: Velkostatek Kojetín 1563–1938 (Inventář). Janovice 1995.

³⁸ Tittel, Ignaz: Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes in der Markgrafschaft Mähren und Herzogtume Schlesien. Prag 1905, s. 140.

³⁹ Voženilek, Jan: Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země česká a Moravsko-slezská. Praha 1930, s. 878.

⁴⁰ Wolny, Gregor: Die Markgrafschaft Mähren, V. Brünn 1846, s. 492.

⁴¹ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc; Kallerová, Milena: Velkostatek Vřesovice 1721–1873 (Inventář). Janovice u Rýmařova 1996.

Přehled panství a statků v Porýní před zánikem Svaté říše

Vývoj a osudy metternichovské držby v Porýní jsou velmi spletité a pro české prostředí jistě postačí pouze stručný přehled. Během několika staletí se setkáváme se jménem Metternich u vlastnictví lenních statků v Mentzburgu, Tavern, Rüdeshheimu, Nackenheimu, Berstattu, Ober- a Niedermörlau, Niederbrechenu či lenních panství Rheinhardsteinu a Pousseuru. Metternichům náležely také výstavné domy v německých městech Koblenz, Mainz, Frankfurt, Luxemburg ad. Nelze opomenout ani vlastnictví rozsáhlých vinic a zisky plynoucí z poddanských platů.

Již v roce 1604 propůjčil trevírský arcibiskup bratrům Vilémovi a Lotharovi z Metternichu zámek a panství Spurckenburg a ves Dauserod se vším příslušenstvím.⁴² Pro vzestup rodiny byl rozhodně důležitý majetkový odkaz (panství Voburg, Zolneren a Differtingen) trevírského arcibiskupa Lothara z Metternichu pro jeho synovce Johanna Reinharda, Emericha, Karla, Wilhelma a Lothara učiněný roku 1620 a také zřízení nadace určené na podporu studií mužských příslušníků rodu.⁴³ Bratři si pak získaný majetek ještě několikrát mezi sebou rozdělili. Když v roce 1637 vymřeli páni von Winneburg-Beilstein, Metternichové si v Říši opět polepšili. Panství Winneburg-Beilstein sestávalo z několika lén a roku 1638 udělila trevírská kapitula Metternichům čekatelství na tato uprázdněná léna. Dne 17. května 1652 pak uvedl arcibiskup Karl Kaspar von der Leyen bratry Emericha, Viléma a Lothara svobodné pány z Metternichu v držení tohoto lenního majetku. Jako léno obdrželi od církevního zeměpána i hrad Winneburg s několika rychtami, dvory a dílem města Beilstein. Smlouvy z let 1780 a 1784 upravili společnou vládu nad panstvím, o jehož správu se dělili trevírský arcibiskup, hrabě Sponheim a hrabě Metternich. Posledně jmenovaný získal podle nového urovnání z rychty Beltheim tři vsi a celé fojtství Strimmig sestávající ze čtyř vesnic. V roce 1789, kdy vypukla v sousední Francii revoluce, sestávala říšská panství Winneburg a Beilstein z těchto dílů: Beilstein, zřícenina hradu Winneburg se dvorem a mlýnem, rychta Strimmig, rychta Dommershausen, panství Braunshorn, rychta Blankenrath, ves Gusterath, ves Waldkönigen a rychta Alfelen.⁴⁴

Nedobré poměry nastaly s vypuknutím francouzské revoluce a francouzskými úspěšnými výboji na území Říše. V roce 1794 Francouzi obsadili také Porýní a vzápětí připojili celý levý břeh Rýna k Francii. Metternichové tímto krokem přišli bez náhrady o veškerý majetek na tomto území. Odškodnil je až v roce 1803 německý císař František II. knížectvím Ochsenhausen ve Švábsku. Války s revoluční Francií panstvím značně uškodily. Škody byly vyčísleny na 249.347 zlatých 16 krejcarů. Když Metternichové ztratili svůj porýnský majetek, činil roční výnos těchto panství 62.611 zlatých 15 krejcarů a jejich hodnota se odhadovala na 3.127.066 zlatých 31 krejcarů. K zabraným lenním panstvím příslušela hrabství Winneburg a Beilstein, panství Spurckenburg, Nauenheim, Reinhardstein, Pousseur, Monclar, Openheimer a Mockenheimer Au, rychty Alfelen, Norath, Skt. Peterwald, Blanckerad, Strimmig a ves Gillenbeuren. Nesvěřenský majetek tvořily v Porýní domy v Mainzu a Koblenzi, vesnice Sosberg, Waldkönigen, Gusterath, Gering, Kellsen, dvory Dieblischer-Berg, Rubenach, Mayenfeld, vinice Ruttessesheim, Bodenheim, Kitterich, Bern-Kassel, k tomu nutno připočítat 22.000 zlatých na hotovosti. Celkem se na levém břehu řeky Rýna jednalo o 3 okrsky, 3 města, 30 vesnic, 18 hradních a dvorních obvodů, 9 rychet, 58 dvorů, 54 mlýnů, 12 lén dlouhodobě propůjčených vazalům, 15 patronátů,

⁴² NA, RAM-A, sign. C e 8 XV 66, kart. 78.

⁴³ NA, RAM-A, sign. C a 7 I 1, kart. 62.

⁴⁴ Möttsch, Johannes: Regesten des Archivs der Herrschaft Winneburg-Beilstein im Gesamtarchiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag. Urkunden bis 1400. Koblenz 1989, s. 61–69.

6 fundací.⁴⁵ Metternichové svůj zabavený majetek už nikdy nezískali zpátky. Pouze v roce 1834 se rozhodl Klement Václav kníže Metternich, že ve veřejné dražbě odkoupí z pozůstalosti Theissenových zříceninu hradu Winneburg.⁴⁶

Knížectví Ochsenhausen a Metternichové

Získání panství Ochsenhausen v horním Švábsku souvisí se zábořem metternichovských rozsáhlých držav v Porýní, který byl uskutečněn roku 1794. Dne 24. března 1803 došlo v rámci probíhající sekularizace církevních statků i k formálnímu zrušení říšského opatství Ochsenhausen. Již dne 20. února 1803 ovšem Ochsenhausen, Ummendorf, Sulmetingen s rychtou Hummertsried získal de iure jako odškodnění za porýnské majetky František Jiří hrabě Metternich.⁴⁷ Hrabě usiloval o odškodnění vehementně delší dobu. Nejprve požadoval klášter Münster, posléze klášter Waldsassen, prelaturu Arnstein anebo opatství Eberbach. Dne 24. července 1803 proběhlo osobní předání Ochsenhausenu novému vlastníkovi a někdejší klášter byl demonstrativně přejmenován na zámek Winneburg. Dne 30. června téhož roku bylo bývalé klášterní panství Ochsenhausen povýšeno na knížectví. Nový pán povolil 44 mnichům setrvat ve zrušeném klášteře, poslední opat Romuald Weltin se přestěhoval na zámek Obersulmetingen a pobíral roční rentu ve výši 7.000 zlatých.⁴⁸ Metternichové pak četný majetek pronajali, část ihned odprodali (například panství Sulmetingen knížeti Thurn-Taxisovi v roce 1805)⁴⁹, což nutně vedlo ke ztrátě obživy řady poddaných. Zvýšilo se také daňové zatížení a tak obyvatelstvo vzpomínalo na lepší časy, kdy jim vládl klášter. Metternichové to ovšem též neměli snadné, neboť zázemí se značně zmenšilo a rozhodně jim neplynuly takové příjmy jako bývalé církevní vrchnosti.

Tři roky po získání bývalého říšského opatství Ochsenhausen se stalo dosud samostatné knížectví součástí Württemberska coby stavovské panství. V témže roce převedl hrabě František Jiří Ochsenhausen na svého syna Klementa Václava. V podstatě od počátku se snažil František Jiří hrabě Metternich nově nabytý majetek prodat anebo ho alespoň zatížit dluhy. Tento přístup ovšem alespoň z počátku odmítal württemberský král. Tento panovník nakonec podle Napoleonových pokynů po francouzsko-rakouské válce (1809) Ochsenhausen Metternichům zabavil coby majetek rakouských exponentů, ale o rok později jim vše vrátil s výjimkou odvezeného nábytku a finanční hotovosti. Kancléře Metternicha stále pronásledovala tíživá finanční situace. Kromě toho nechtěl údajně být poddaným württemberského krále. Okolnosti ho pak donutily uzavřít smlouvu o prodeji dne 27. ledna 1825. Knížectví Ochsenhausen včetně Ummendorfu, Hornfischbachu a Hummertsriedu koupila za 1.200.000 zlatých württemberská koruna.⁵⁰ Rozsáhlou knihovnu (70000 svazků), archiv (26 fasciكلů) a vnitřní zařízení si kníže Klement Václav odvezl na český zámek Kynžvart. Současně s Ochsenhausenem se vzdal i čerstvě nabytého vévodství Portella v Neapolsku. Díky těmto prodejím, a rovněž díky půjčce barona Rothschilda, si mohl následně pořídit nová panství a statky v Čechách a na Moravě. V horním Švábsku kancléři ještě zbyl zámek a vinicný statek Herschberg u Bodensee. Ten postoupil v roce 1830 württemberskému legačnímu radovi svobodnému pánovi Gremppovi von Freudenstein.

⁴⁵ NA, RAM-A, sign. F c 6 VIII 9, kart. 142.

⁴⁶ NA, RAM-A, sign. C a 7 III 33, kart. 64.

⁴⁷ Libri sapientiae, libri vitae. Von nützlichen und erbaulichen Schriften. Schätze der ehemaligen Bibliothek der Benediktiner-Reichsabtei Ochsenhausen. Ochsenhausen 1993, s. 30.

⁴⁸ Herold, Max: Ochsenhausen. Von der Benedikterabtei zur oberschwäbischen Landstadt. Weissenhorn 1994, s. 435.

⁴⁹ NA, RAM-A, sign. C a 7 III 24, kart. 64.

⁵⁰ Ad pozn. 49.

Panství Johannisberg za éry Metternichů

Arcivévoda Karel coby generální guvernér Mainzu (Mohuče) pověřil na základě předchozí dohody s Pruskem vládního radu Paula Antona von Handel, aby převzal panství Johannisberg do majetku rakouského panovnického domu. Vlastní předání se pak uskutečnilo dne 19. července 1815. O rok později, přesněji dne 1. července 1816, daroval rakouský císař Klementu Václavovi knížeti Metternichovi bývalé fuldské panství Johannisberg na Rýně s veškerým živým i mrtvým zařízením, pozemky, lesy, právy, jako projev díky a vděčnosti za uspořádání evropských záležitostí a za vykonané důležité služby pro stát.⁵¹ Kdyžby ale rod po meči i po přeslici vymřel, připadne panství znovu Habsburgům. Navíc na věčné časy musela nová johannisberská vrchnost odvádět desátek z vinného výnosu do Vídně. Kancléř Metternich prosil císaře Františka I. již v květnu 1816, aby mu věnoval příhodně položený Johannisberg. Tížily ho trvale špatné finanční poměry a na Ochsenhausenu vážla hypotéka 900.000 zlatých.

V letech 1826–1837 se uskutečnila velkolepá klasicistní přestavba zámku Johannisberg pod vedením stavitele Georga Mollera z Darmstadtu. Stavební plány schválil osobně kníže. Podle nich bylo východní křídlo upraveno jako knížecí byt, přibyl dům a stáje pro vinaře, vhodné reprezentativní prostory pro přijímání hostů, zámecká loggie. Úpravy se nevyhnuly ani okolí. Nově nechal majitel upravit zámecký park a založit nové vinice. Ostatně johannisberské víno se dočkalo řady ocenění na světových výstavách jako například roku 1862 v Londýně, 1867 v Paříži, 1873 ve Vídni a 1876 ve Philadelphii. Také výsledky berlínského kongresu (1878) oslavili delegáti rýnským vínem z metternichovských sklepů. Kancléř Metternich nejprve nejevill přílišný zájem o novou državu, ale později si Johannisberg velmi oblíbil, trávil zde hlavně letní týdny a zval si sem vybrané hosty. Když se v roce 1851 vracel z exilu v Anglii, pobýval zde delší čas.

Během bouřlivého revolučního roku 1848 muži z okolí hlídali zámek proti turnerům z Mainzu a Frankfurtu. V dubnu 1848 vyhlásilo Nasavsko, k němuž Johannisberg patřil, státní ochranu nad zámekem, byly zapečetěny vinné sklepy a vchod do zámku, objekty hlídala občanská garda. Nasavské stavy se chystaly Johannisberg Metternichům zkonfiskovat, ale po různých sporech a tahanicích se v roce 1850 podařilo docílit s Nasavským knížectvím dohody o navrácení majetku. Kníže Metternich se ale musel zavázat, že státu bude napříště odvádět daně, což do této doby nemusel. I další majitel, kníže Richard s manželkou, rád využíval pohostinství Johannisbergu a trávil zde volné chvíle. Dne 13. března 1889 potvrdil německý císař a pruský král Vilém I. v Berlíně zřízení fideikomisu. Johannisberg se v té době již dvacet let nacházel na pruském území. Čistý odhad ceny panství činil 1.838.183 marek 50 pfenigů.⁵² U příležitosti sňatku své dcery Pascaliny (1885) kníže založil Nadaci princezny Pascaliny (Prinzessin Pascaline-Stiftung), která měla pečovat o chudé obyvatele Johannisbergu.⁵³ Po zániku německé monarchie v roce 1918 došlo i tady k rabování, kdy ze zámku zmizela vzácná sbírka středověkých zbraní. Zkáza ovšem nastala roku 1942, kdy britské letectvo vybombardovalo zámek s přilehlým okolím. Po ztrátě veškerého majetku v Čechách se na zničený Johannisberg uchýlil kníže Pavel s chotí Taťjánou, kterým se za několik let podařilo zámek a vinařství obnovit a proměnit ho v hlavní sídlo rodiny.

⁵¹ Struck, Wolf-Heino: Johannisberg im Rheingau. Eine Kloster-, Dorf-, Schloss- und Weinchronik. Frankfurt am Main 1977, s. 313.

⁵² NA, RAM-A, sign. C a 7 VII 1, kart. 64.

⁵³ NA, RAM-A, sign. C b 7 V 10, kart. 65.

Majetky rodiny v Uhrách

Není možná úplně známo, že rod Metternichů vlastnil některá panství a statky také v Uhrách. Nejprve se uherským statkářem stal sám kancléř Klement Václav kníže Metternich, když dostal za zásluhy v červnu 1814 na základě císařského rozhodnutí komorní statek Daruvár ležící v Banátu, konkrétně se rozprostírající na území žup Krassó-Szörény a Temes. Ke zmíněnému statku příslušely vesnice Daruvár, Magyarország, Szkeus a Szervestye.⁵⁴ Dne 14. června 1814 potvrdila donaci i uherská královská komora.⁵⁵ Ve vsi Daruvár (rumunsky Darova) žilo tou dobou 553, v Magyarország (Sacosu Mare) 2732, v Szervestye (Zervesti) 1155 a ve Szkeusi (Sciaus) 1710 duší. Celkově získal kníže Metternich 6150 nových poddaných a pozemky o rozloze 16778 hektarů. Převažovala orná půda, lesy zabíraly 1826 ha půdy.⁵⁶ Při bližším pohledu vypadaly při převzetí statku hospodářské poměry v získaných vesnicích následovně: Daruvár – 99 domků s pozemkem, 160 pololáníků, urbaniální výnos 418 zlatých 3 krejcarů vídeňské měny, jeden dobrý panský hostinec, masné krámy pronajaty; Magyarország – 456 domů s pozemkem, 13 domů bez pozemku, 1 láník, 22 pololáníků, 303 čtvrtláníků, urbaniální výnos 1.873 zlatých 14 krejcarů, jeden špatný hostinec, masné krámy pronajaty; Szkeus – 331 domů s pozemkem, 8 domů bez pozemku, 2 lánici, 49 pololáníků, 168 čtvrtláníků, urbaniální výnos 1.222 zlatých 12 krejcarů; Szervestye – 248 domů s pozemkem, 6 domů bez pozemku, 1 láník, 21 pololáníků, 103 čtvrtláníků, urbaniální výnos 970 zlatých 5 krejcarů. Zdejší hospodáři se s oblibou věnovali pití pálenky, méně vína. Převažoval chov ovcí nad chovem hovězího dobytka. Vrchnost nedisponovala na panství žádným oficiálním sídlem, ostatně nikdo z Metternichů sem pravděpodobně ani nikdy nezavítal. Ve druhé polovině 19. století žilo podle provedeného úředního sčítání lidu v Daruváru 1041 obyvatel (Němci), v Magyarorszákos 2900 obyvatel (Rumuni, Slováci), v Szervestye 922 obyvatel (Rumuni) a ve Szkeusi 1341 obyvatel (Rumuni, Rusíni).⁵⁷

Daleko významnější pro rodinu byla držba panství Bajna v župě Esztergom, Bia v župě Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bot v župě Fejér a Ráró v župě Győr. Tento majetek ovšem nevlastnila přímo linie Metternich-Winneburg, nýbrž Metternich-Sándor. Její základ byl dán roku 1835 sňatkem Mórice hraběte Sándora de Szlavnicza (1805–1878) s Leontinou princeznou Metternichovou (1811–1861). Hrabě Sándor, proslulý sportovec, pocházel ze starobylého a rozvětveného rodu pocházejícího z Trenčinské župy (Trencsén vármegye), kde se připomíná již v 15. století. Do hraběcího stavu byli povýšeni v roce 1787.⁵⁸ V Móricově manželství se narodila jediná dcera, Pavlina (1836–1921), která dne 4. června 1897 obdržela povolení užívat spojeného příjmení Metternich-Sándor.⁵⁹ Roku 1856 se navíc stala manželkou Richarda knížete Metternicha. Kněžna Metternich-Sándor žila v zimním období ve Vídni, kde se nacházela i ústřední správa jejich držav, léto s oblibou trávila na uherských statcích. Jen pro zajímavost, cesta tam z Vídně tehdy trvala jeden a půl dne. Její majetek v Uhrách zahrnoval výměru 11565 ha pozemků a jednalo se o pozemky na katastrálních územích Szomor, Torbágy, Bajna, Nagyöved, Sárísáp, Bot, Gyermely, Gyarmatpuszta a Bia.⁶⁰ Střídavě zde obývala buď přímo klasicistní zámek v Bajně anebo nedaleký lovecký zámček Gyarmatpuszta, kam s oblibou zajížděla řada šlechtických hos-

⁵⁴ NA, RAM-A, sign. C b 7 V 1, kart. 65.

⁵⁵ NA, RAM-A, sign. C b 7 V 2, kart. 65.

⁵⁶ NA, RAM-A, sign. F c 6 VIII 7, kart. 142.

⁵⁷ Magyarország helynévtára. Pest 1863.

⁵⁸ Révai nagy lexikona, XVI. Budapest 1924, s. 532.

⁵⁹ Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser 1922. Gotha 1921, s. 812.

⁶⁰ Rubinek, Gyula: Magyarországi gazdaczímtár. Budapest 1911.

tů. Koncem 19. století stálo v Bajně 305 domů, v nichž žilo 2348 obyvatel, z toho 2312 se hlásilo k maďarské národnosti.⁶¹

Osudy vídeňského paláce

Kancléř Metternich coby příslušník přední aristokratické rodiny v monarchii a nejvyšší státní úředník mocnářství potřeboval pochopitelně i odpovídající sídlo v císařském sídelním městě. Ve Vídni měl po několik desetiletí k dispozici služební byt v budově státní kanceláře (Staatskanzlei), v těsné blízkosti císařského paláce Hofburgu na Ballhausplatzu, kde se dnes nachází úřad rakouského spolkového kancléře. Vlastní rezidenci si ovšem začal budovat ve třetím vídeňském okrese nedaleko od paláce Belvederu, na Rennwegu.

Původně (1785) koupil Arnošt Kryštof kníže Kounic (Ernst Christoph von Kaunitz-Rietberg), domy čp. 422 a 423 se zahradou na Rennwegu od dvorního klenotníka Franze Macka.⁶² Dne 21. ledna 1797 daroval Kounic zahradu se všemi prostými budovami, nábytkem a dalším příslušenstvím své dceři Eleonoře, od níž přešly tyto nemovitosti přímo na Klementa Václava hraběte Metternicha, jejího manžela.⁶³ V průběhu napoleonských válek si ve zděděné zahradě nechal kancléř postavit jednopatrový příbytek jako svou letní rezidenci. Stavbě se říkalo Villa Metternich. Atmosféru tehdejšího života přiblíží následující úryvek: „V úterý 18. října, v den výročí bitvy u Lipska, se konala v Metternichově vile na Rennwegu na náklady císaře mírová slavnost. Kočáry svážely dámy v drahocenných toaletách v barvě bílé nebo modré, jak bylo předem dohodnuto, vlasy zdobené olivovými nebo dubovými listy, a pány v gala nebo slavnostních uniformách. Všude úsměvy, úklony, tichý hovor a zvonivý smích. Jakmile se objevili vladaři, byl vypuštěn balon a nebe rozsvítil ohňostroj. Na obloze vykreslil znaky spojených mocností. Císařský pár zahájil procházku zahradou. Ukryti za keři hráli muzikanti, hudba se linula mezi stromy, ve světle bengálských ohňů tančily skupinky baletek a vyvrcholením byla alegorie obležení města, mistrovské dílo pyrotechniků. Hosté obdivovali osvětlení zahrady a vily. Obrovský sál pro 1800 osob, přistavěný k vile pro tuto slavnostní příležitost, byl vyzdoben tisíci svíci. Metternich poučen pařížskou tragédií na rakouském vyslanectví v roce 1810, při níž uhořela Schwarzenbergova švagrová, dal odstranit všechny záclony a závěsy, aby předešel možnosti požáru.“⁶⁴ V roce 1835 byla vila přestavěna, přibýly sem majitelovy cenné umělecké sbírky. O pět let později kancléř získal sousední dům čp. 544 od manželů Mórica a Leontiny hrabat Sándorových výměnou za postoupení lenního statku Kovalovice na Moravě.⁶⁵ V letech 1846-1848 pak mohl kníže Metternich nechat postavit honosný palác podle plánů Johanna Romana von Ringe a Augusta Schwendenweina von Lonauberg. Během nepokojů ve Vídni roku 1848 byl metternichovský palác zcela vypleněn. Když se o tři roky později směl kancléř vrátit z exilu, přebýval nejčastěji právě ve vídeňském paláci. Jeho syn Richard žil čtrnáct let jako diplomat v Paříži a utrpěl těžké finanční ztráty při krachu burzy. I proto se rozhodl v sedmdesátých letech 19. století rozprodat přílehlou ozdobnou zahradu na stavební parcely. Velká část vnitřního zařízení paláce (celá knihovna, táfování stěn, parkety a osvětlovací tělesa) byla odvezena na zámek Kynžvart do Čech.⁶⁶ Vídeňský palác posléze v roce 1908 prodali Metternichové za jeden milion korun italské vládě, které sem umístila své velvyslanectví.⁶⁷ Budova slouží jako ambasáda do dnešních dnů.

⁶¹ A magyar korona országinak helységnévtára. Budapest 1892.

⁶² NA, RAM-A, sign. C a 7 III 19, kart. 63.

⁶³ NA, RAM-A, sign. C b 7 V 7, kart. 65.

⁶⁴ Sobková, Helena: Kateřina Zaháňská. Praha 1995, s. 170.

⁶⁵ NA, RAM-A, sign. C a 7 III 37, kart. 64.

⁶⁶ Metternichová, Tatiana: Svědectví o neobyčejném životě. Praha 1992, s. 214.

⁶⁷ www.ambvienna.esteri.it

Besitzverhältnisse des Fürstenhauses Metternich-Winneburg

Das Haus Metternich, aus dem Rheingebiet stammend, kam in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts in die böhmischen Länder. Damals haben die Brüder Johann Reichhard, Karl, Emerich, Wilhelm und Lothar Freiherren von Metternich die Herrschaften Kynžvart (Königswart) und Kynšperk (Königsberg) in der Region von Loket (Elbogen) erworben, und damit die Wirkung der Metternichs als Grundherren in Böhmen eingeleitet. Im Jahr 1726 wurde Kynšperk verkauft. Vorübergehend besaßen die Metternichs auch zum Beispiel Smilkov, Horní Cerekev und Herálec-Humpolec. Die Familienmitglieder hielten sich in Böhmen zunächst nicht dauernd auf, sondern führten ihre Besitzungen aus dem Rheinland, wo ihre Zentraladministration in Koblenz saß. Erst nachdem die Familie ihren Besitz im Rheinland in Folge der französischen Revolution und der napoleonischen Kriege verloren hatte, wurde ihr Interessenschwerpunkt in die Habsburger Monarchie verlegt. Im Juli 1827 erwarb Kanzler Metternich bei einer Versteigerung die umfangreiche Herrschaft Plasy (Platz) bei Pilsen, die seit Jahrhunderten dem Zisterzienserorden gehörte. Außerdem hielt die Familie Kojetín und Vřesovice in Mähren.

Die Hauptenklaven der Metternichs im Ausland lagen im Rheinland. Nach dem Einfall der französischen Truppen im Heiligen Römischen Reich verlor die Familie im Jahr 1794 alle ihre Dominien und Güter ohne Ersatz. Erst im Jahr 1803 wurden die Metternichs vom römisch-deutschen Kaiser Franz II. entschädigt, indem er das Fürstentum Ochsenhausen in Schwaben ihnen schenkte. Die Familie hielt diese Enklave bis 1825. Im Juli 1816 erreichte Metternich eine weitere kaiserliche Donation. Der Kaiser gab ihm die Herrschaft Johannsberg in der Nähe von Wiesbaden. Die Metternichs erwarben 1814 auch einen Besitz in Ungarn, genauer den Grundbesitz Daruvár im Ausmaß von über 16.000 Hektar. Die verwandte Familienlinie Metternich-Sándor wurde durch Erbschaft zum Besitzer der Herrschaft Bajna im Ausmaß von über 11.000 Hektar.

Nach dem Niedergang Österreich-Ungarns bewirtschafteten die Fürsten von Metternich in Böhmen die Herrschaften Königswart und Platz, insgesamt 19.929 Hektar Grundstücke. Nach der Agrarreform (1931) überließ der tschechoslowakische Staat 12.071 ha Boden dem minderjährigen Fürsten Paul Alfons zur freien Nutzung. Der Ersatz für den beschlagnahmten Besitz war nicht hoch, im Gegenteil mussten die Fürsten zahlreiche Abgaben und Sondersteuern dem Staat bezahlen. Die Familie verlor ihren tschechischen Besitz nach dem Zweiten Weltkrieg. Das Ehepaar Paul und Tatiana von Metternich mussten unter dramatischen Umständen aus dem Land flüchten. Von allen ihren Sitzen in Mitteleuropa ist nur Johannsberg mit der umliegenden Herrschaft zur Verfügung der Familie geblieben.

Financial circumstances of noble family of prince Metternich-Winneburg

The author examines in detail the development of property of noble family Metternich-Winneburg in Bohemia, Germany and Hungary from 18th till 20th century.